

Jaktbara svenska fågelarters utveckling under 50 år

Sveriges fågelfauna förändras hela tiden. Bara under de senaste femtio åren har flera nya arter etablerat fasta bestånd, medan andra har försvunnit. Dessutom visar många av de sedan länge bofasta arterna stora förändringar i antal under samma tid. Ökningar och minskningar påverkar arternas popularitet som jaktbyte, men det gör också förändringar i attityder och lagstiftning. Syftet med faktabladet är att ge en översikt av de nu jaktbara svenska fågelarternas utveckling under det senaste halvsekle, både vad gäller avskjutning och bestånd i stort.

I Sverige häckar ungefär 250 fågelarter. I ett historiskt perspektiv har många av dem figurerat i jakt och kosthåll -- idag är 33 arter tillåtna för allmän jakt. Alla dessa behandlas i faktabladet, även om ett halvduzin av dem fälls i så små årliga antal (<500 exemplar) att de är av mer begränsat intresse. Ytterligare två fågelarter fälls dessutom i stora antal under skydds jakt: storskarven behandlas här, medan tam-/stadsduvan lämnas därhän. ■

REDAKTION:

Forskare och författare i detta nummer:
Johan ElMBERG, professor zoekologi,
Högskolan Kristianstad

Redaktör och ansvarig utgivare:
Göran Ericsson, SLU Umeå
viltchfisk@slu.se

VILT OCH FISK FAKTA:

... är ett populärvetenskapligt faktablad från forskningsprogrammet
Adaptiv förvaltning av vilt och fisk

... sprids till nyckelgrupper inom svensk vilt- och fiskförvaltning

... kan laddas ner eller beställas gratis på vår hemsida, www.viltchfisk.se

FORSKNINGSPROGRAMMET:

Adaptiv förvaltning av vilt och fisk är ett mångvetenskapligt forskningsprogram som finansieras av Naturvårdsverket. Målet är att öka kunskapen om förvaltning av naturresurser på ett hållbart sätt och göra kunskapen tillgänglig för fler.

Läs mer:

www.viltchfisk.se

Vad ligger bakom förändringarna?

Istider och stora klimatförändringar gör att den svenska naturen är av ungt datum och både den och fågelfaunan av alldeles naturliga skäl föränderliga. Förutom dessa långsiktiga förlopp kan väderleken under känsliga tider av året – till exempel under ruvning eller när ungarna är nykläckta – skilja sig avsevärt från ett år till nästa. Att fåglars bestånd förändras på kort och lång sikt är därför inget märkligt alls – antalen varierar över tiden allt eftersom förutsättningarna gör det. Ovanpå denna naturliga dynamik har inte minst de två senaste

seklen inneburit mycket genomgripande och storskaliga förändringar av den svenska naturmiljön. Främst är det omfattningen av och metoderna inom jordbruk och skogsbruk som förändrat naturlandskapet. Dessa mänskligt betingade förändringar har numera i många fall en långt större betydelse för fågelbeståndens utveckling än de naturliga variationerna.

Jaktens betydelse för beståndets storlek skiljer sig en hel del mellan olika arter. För vissa är den antagligen näst intill betydelselös, medan den har större påver-

kan på andra. För vissa flyttande arter kan den sammanlagda avskjutningen vara populationsbegränsande om vi ser saken i fåglarnas eget internationella perspektiv (Faktaruta 1). Sammanställningen i detta faktablad är dock inte tänkt som en analys av dessa mycket komplicerade och ofta dåligt utforskade samband. Alla tolkningar kompliceras dessutom av att jakttider och jägarnas intresse utvecklats olika för olika arter, och dessutom ibland åt olika håll i olika länder för en och samma art.

Efter flera decenniers ökning har ejdern minskat i Sverige under det senaste årtiondet. Idag finns cirka 600 000 häckande individer i landet.

Flyttande fåglar: en gemensam resurs

Faktabladet har ett nationellt svenskt perspektiv. Det enkla skälet är att kunskapsläget i vårt land är gott för många viltarter vad gäller såväl beståndsstorlek som avskjutning. På ett grundläggande sätt skiljer sig dock förutsättningarna för de jagade fåglarna från dem för däggdjur. Av fåglarna är det nämligen bara hönsfåglarna (sju arter, se nedan) och skatan som likt de flesta däggdjur har små årliga rörelser och håller sig inom landets gränser. En okänd men betydande del av de gäss, änder, måsar och ringduvor som skjuts i Sverige kommer istället från våra grannländer, samtidigt som många av de som häckar hos oss skjuts i andra länder. Även en del arter som de flesta upplever som stannfåglar – till exempel kråka och nötskrika – har storskaliga flyttningsrörelser. Det gör att både avskjutning och beståndsutveckling måste följas i samarbete med andra länder om man verkligen vill förstå orsaker och verkan bakom beståndens förändringar.

FAKTA

De flesta fåglar som jagas i Sverige är flyttfåglar. Därigenom är de en delad resurs för många länder, med olika jakttider och –traditioner. Till exempel räknar man med att det finns fler aktiva andjägare än svenska medborgare i EU (!). Någon sammanhållen avskjutningsstatistik för EU finns ännu inte, men här är preliminära beräkningar för den årliga avskjutningen inom EU av några vanliga fågelarter:

Grågås	110 000	Bläsand	850 000
Kricka	960 000	Gräsand	4 500 000
Knipa	150 000	Dalripa	800 000
Orre	200 000	Tjäder	75 000
Fasan	21 000 000	Rapphöna	1 800 000
Ringduva	15 000 000	Björktrast	3 400 000
Nötskrika	1 100 000	Kråka	1 100 000

Siffrorna är minimisiffror för EU + Norge + Schweiz från 2000-talets början enligt Hirschfeld, A. & Heyd, A. 2005 (Mortality of migratory birds caused by hunting in Europe: bag statistics and proposals for the conservation of birds and animal welfare. Ber. Vogelschutz 42: 47-74).

Bakgrundsmaterialet

Sverige har i jämförelse med många andra länder en lång tradition av att samla in data om de jagade arternas utbredning och beståndsutveckling. Trots det är kunskapsluckorna stora för många arter. Det är först under de sista 15 åren som de svenska häckande fåglarna följs upp på ett mer standardiserat sätt som kan medge mellanårsjämförelser och bedömning av trender i olika delar av landet. Många av de jaktbara fågelarterna är till sin natur svåra att inventera, till exempel för att de är skygga under häckningstiden eller för att de finns i biotoper som är svåröverskådliga eller besöks av få människor. Också avskjutningsstatistiken har historiska brister för många arter.

Ett faktablad medger inte en noggrann beskrivning av hur de redovisade siffrorna och bedömningarna tagits fram, men

för den intresserade finns referenser till de källor som använts. De enskilda siffrorna i tabellerna ska därför ses som den bäs-

ta kunskap vi har för stunden, men också med en sund skepsis och med respekt för framtida beståndsförändringar.

HUR MÄTER VI BESTÅND OCH AVSKJUTNING?

Sveriges häckande fåglar räknas regelbundet i både art-specifika och generella projekt. Hur ambitiös man än är får man sällan några exakta siffror. Kustfågelinventeringar kan dock ge en ganska noggrann bild av antalet häckande gäss, änder och måsfåglar i dessa biotoper. Kråkfåglar, duvor och skogshöns fångas upp i de så kallade "standardrutterna", vilka är en del av det övergripande och i all huvudsak ideella programmet "Svensk fågeltaxering" som nu löpt i 30 år. Mer om metoderna och resultaten kan du läsa på internet på adressen:

www.biol.lu.se/zoekologi/birdmonitoring

Svenska Jägareförbundets avskjutningsstatistik bygger på frivillig rapportering och är ett skattat index (alltså inte en rapporterad verklig summa). Antalet rapporterade jägare har ökat på senare år och programmet omfattar ungefär 35% av Sveriges jaktmarksareal. Läs mer på internet på adressen:

www.jagareforbundet.se/forsk/viltrapporterin/default.asp

Populationsstorlek och avskjutning

En nyutkommen rapport (Ottvall med flera 2008) visar att det är fler jaktbara fågelarter som ökat än som minskat sina svenska häckande bestånd under den senaste 30-årsperioden. Skillnaden mellan de enskilda arterna är dock avsevärd. I grova drag följer avskjutningen beståndsförändringarna ganska väl, och om något har avskjutningen minskat snabbare än själva bestånden av

de arter som otvivelaktigt har minskat. De enda arter som under den senaste 30-årsperioden visar ökad avskjutning trots minskade bestånd är fasan, raphöna och kråka.

Såväl utbredning, beståndsutveckling som tradition styr de olika arternas popularitet som jaktbyte. Närmare en tredjedel av de lovliga arterna jagas numera ytterst sparsamt. Å andra sidan står blott tre arter

– gräsand, ringduva och kråka – för nästan hälften av den årliga avskjutningen av fåglar i Sverige. Informationen om de enskilda arterna redovisas först samlat i tre tabeller, av vilka den första innehåller fotnoter med förklaringar till de källor som använts för samtliga. Varje art diskuteras sedan kort för att ytterligare belysa förändringarna under perioden.

Bläsand är ett vanligt jaktbyte på kontinenten men få skjuts i Sverige.

ANDFÅGLAR

Art	Beståndstrend 1977--2006 ¹	Nuvarande beståndsstorlek ²	Avskjutningstrend 1955--2005 ³	Beräknad avskjutning 2006/2007 ⁴
Sädgås	Stabil	< 2 000	Svårtolkad	4 000
Grågås	Stark ökning	65 000	Ökning	8 300
Bläsgås	Häckar ej	0	Svårtolkad	< 500
Kanadagås	Stark ökning	28 000	Ökning	20 500
Bläsand	Okänd	90 000	Minskning	600
Kricka	Minskning	130 000	Ingen långsiktig trend ⁵	8 300
Gräsand	Stark ökning	280 000	Ingen långsiktig trend ⁵	75 500
Vigg	Stabil	120 000	Minskning	3 000
Ejder	Stark ökning	600 000	Minskning	900
Alfågel	Stabil	2 000	Minskning	< 500
Sjörorre	Stabil	5 000	Svårtolkad	< 500
Svärta	Stark minskning	35 000	Minskning	< 500
Knipa	Ökning	190 000	Ingen långsiktig trend ⁵	8 400
Småskrake	Ökning	50 000	Minskning	< 500
Storskrake	Ökning	70 000	Ingen långsiktig trend	1 600

1 = Avser det häckande beståndet. Definitioner och bedömningar ur Ottvall, R., Edenius, L., Elmberg, J., Engström, H., Green, M., Holmqvist, N., Lindström, Å., Tjernberg, M. & Pärt, T. 2008. Populationstrender för fågelarter som häckar i Sverige. Naturvårdsverket Rapport 5813.

2 = Bedömt antal häckande individer i det svenska beståndet. Siffrorna är författarens tolkning av opublicerat arbetsmaterial för projektet "Hur många fåglar häckar i Sverige" (Ottosson med flera, in prep.).

3 = Författarens tolkning baserad på <http://www.jagareforbundet.se/forsk/viltreporterin/default.asp> och Ottvall med flera 2008.

4 = Kindberg, J., Holmqvist, N. & Bergqvist, G. 2008. Årsrapport Viltövervakningen 2006/2007. Svenska Jägareförbundet. Viltforum 2/2008.

5 = Bakom den otydliga 50-årstrenden döljer sig dock tydliga mönster. Gräsandens avskjutning minskade 1950–1980, men har sedan ökat igen. Avskjutningen av kricka och knipa var länge ganska stabil, men har halverats de senaste 15 åren.

De fyra gåsarterna visar alla olika mönster. Sädgåssens svenska population är fortfarande dåligt inventerad, men så vitt känt mycket liten och i vart fall inte ökande. Många av de sädgäss som skjuts i Sverige är dock troligen östligare fåglar, huvudsakligen ryska häckare. Bläsgåsen är en arktisk art med mycket blygsam avskjutning i Sverige. Både grågås och kanadagås har ökat starkt som häckfåglar och som jaktbyten, i Sverige så väl som i grannländerna. Grågåsen är en inhemsk art medan kanadagåsen är en införd nordamerikan som har en stor del av sitt europeiska bestånd i Sverige. Den svenska avskjutningen av gåss är starkt koncentrerad till Götaland.

Simänderna bläsand och kricka är synnerligen populära jaktbyten på kontinenten, särskilt om man jämför med den ganska blygsamma svenska avskjutningen. Den senare visar en klart minskad trend i bläsandens fall, medan krickans är mer

varierad över tid (se fotnoten i tabellen). Bläsand och kricka häckar över hela Sverige, men är talrikare mot norr. Bägge arterna flyttar till västra Mellaneuropa över vintern och kan av alldeles naturliga skäl visa ganska stora mellanårsskillnader eftersom de är både kortlivade och lägger stora kullar. Det mesta av den svenska avskjutningen sker i södra Sverige, som också berörs vår och höst av stora antal genomflyttare på väg till och från häckningsplatser i Ryssland.

Gräsanden är ett av världens vanligaste jaktvillebråd, men också världens vanligaste simand med en global population som bedöms till mer än 20 miljoner individer. Den svenska stammen har visat sig vara förvånansvärt svåruppskattad, men anses ha ökat starkt på senare tid. Den svenska avskjutningen visar stora variationer, och har bara under de senaste 10 åren varierat mellan ca 70 000 och 115 000 individer. Ett viktigt skäl till

både osäkerhet och uppmätta variationer är att gräsanden är den enda andfågeln där storskaliga utsättningar för jaktändamål sker. Dessa är vanligast i södra Sverige, men förekommer över hela landet. Ingen vet exakt hur många gräsänder som sätts ut varje år, men det kan vara sexsiffriga antal. Det är okänt hur dessa utsättningar påverkar avskjutningsciffror och den vilda stammens storlek i större perspektiv, både geografiskt och antalsmässigt.

Av de åtta dykandsarterna visar vigg, ejder, alfågel, svärta och småskrake långsiktigt minskad avskjutning, och för flera av dem är den svenska jakten numer mycket begränsad. Avskjutningen av ejder har minskat från nivåer kring 20 000 under 60-, 70- och 80-talen till dagens mycket blygsamma uttag. Endast knipa, vigg och storskrake skjuts fortfarande i större antal, men även här speglas ett minskat intresse för jakt under de senaste femton åren, trots stabila eller ökande bestånd.

HÖNSFÅGLAR

Art	Beståndstrend 1977--2006 ¹	Nuvarande bestandsstorlek ²	Avskjutningstrend 1955--2005 ³	Beräknad avskjutning 2006/2007 ⁴
Järpe	Stabil	250 000	Stabil	7 000
Dalripa	Stabil	380 000	Ökning	32 000 ⁷
Fjällripa	Ökning ⁶	80 000	Stabil	3 000 ⁷
Orre	Stark minskning	390 000	Stabil	26 000
Tjäder	Stabil	250 000	Stabil	20 500
Rapphöna	Minskning	14 000	Ingen långsiktig trend	4 100
Fasan	Minskning	80 000	Ingen långsiktig trend	25 800

6 = Kraftig minskning finns dock rapporterad från vissa fjällområden det senaste decenniet (M Hörnell-Willebrand, i brev).

7 = Avser beräknad avskjutning på statens marker i fjällen, varför den nationella siffran torde vara aningen högre. Skattning av M Hörnell-Willebrand. Övriga noter förklaras i den första tabellen.

Hönsfåglarna är i all huvudsak stannfåglar, även om bägge riparterna och tjädern visar årliga säsongsmässiga rörelser i fjälltrakterna. Riporna är arktisk-alpina arter, medan orre, tjäder och järpe hör hemma i en mångfald av skogstyper i Nord- och Östeuropa. Dessa fem skogshöns påverkas inte alls eller helt marginellt av utsättningar, men varierar naturligt mellan åren i antal som ett svar på rovdjurstryck (inte minst räv) och väderleken under den känsliga kycklingfasen i maj-juni. Fälthönsen, alltså fasan och rapphöna, hör hemma i jord-

brukslandskapet och påverkas lokalt starkt av såväl jakt som utsättningar och andra beståndsuppehållande åtgärder. Fasanen är införd till Europa medan rapphönan är en ursprunglig art som redan för länge sedan levde på de glesa kalla stäpper som befolkades av bland andra mammutar och vildhästar.

Avskjutningen av järpe, orre och tjäder minskade kraftigt direkt efter andra världskriget, men har sedan dess varit påtagligt långsiktigt stabil trots avsevärda skillnader mellan enstaka år. Ingen av arterna har

förändrat sin utbredning i Sverige, men alla tre anses av många nu förekomma i lägre tätheter, i alla fall i delar av landet. I järpens och tjäderns fall anses detta ofta bero på att arealen lämpliga skogsbiotoper minskat. Fälthönsens häckningsframgång påverkas av jordbrukets metoder, dels av tillgången på "sidobiotoper" där de kan få skydd, men direkt också av tillgången på föda i form av insekter och ogräsfrön. Bägge dessa arter har under lång tid varit föremål för olika former av riktade viltvårdande åtgärder.

Järpe.

ÖVRIGA FÅGLAR

Art	Beståndstrend 1977--2006 ¹	Nuvarande bestandsstorlek ²	Avskjutningstrend 1955--2005 ³	Beräknad avskjutning 2006/2007 ⁴
Storskarv	Stark ökning	80 000	Ökning	2 100
Morkulla	Ökning	1 000 000	Ingen långsiktig trend	1 700
Fiskmåås	Minskning	240 000	Ingen långsiktig trend	9 800
Gråtrut	Stabil	140 000	Stabil	8 600
Havstrut	Stark ökning	26 000	Stabil	1 800
Ringduva	Ökning	1 600 000	Stabil	68 000
Björktrast	Ökning	1 500 000	Svårtolkad	< 500
Nötskrika	Minskning	600 000	Stabil	24 200
Skata	Stabil	480 000	Stabil	48 700
Kaja	Ökning	380 000	Stabil	39 600
Kråka	Minskning	480 000	Stabil	82 100
Råka	Stark ökning	70 000	Svårtolkad	11 000

Noterna förklaras i den första tabellen.

Storskarvens sentida ökning som häckfågel i Nordeuropa är väldokumenterad. Från att i Sverige länge ha häckat bara i Kalmarsund häckar den idag längs hela kusten och i många insjöar. Jakt på storskarv är därför en ny företeelse och sker idag som skydds jakt efter tillstånd från respektive länsstyrelse.

Morkullan är en art som länge förbryllat forskarna. Den har ett komplicerat socialt system, är rörligare än man kan tro och osäkerheten är fortfarande stor om hur vanlig den är i olika delar av landet och hur stort det svenska beståndet är. Mycket som ett resultat av förändrade jakttider har avskjutningen minskat kraftigt under de senaste 15 åren, men den långsiktiga trenden är likväl svårbedömd eftersom avskjutningen också under stora delar av 60- och 70-talen bedömdes vara färre än 5 000 fåglar per år. Så sent som i början av 90-talet sköts närmare 40 000 morkullor per år i Sverige. Till den nuvarande låga svenska avskjutningsnivån ska läggas en mycket omfattande jakt i övervintringsområdena i västra Mellanuropa; till exempel skjuts 500 000–1 000 000 morkullor årligen i vardera Frankrike och Italien.

De jaktbara **måsårnas** utbredning och bestandsstorlek är ganska väl känd tack vare omfattande kustfågelinvente-

ringar. Deras utbredning har förändrats marginellt under det senaste halvsekle, medan bestånden efter en lång ökningsfas nu minskat. Under det senaste decenniet har denna negativa trend accentuerats för både gråtrut och havstrut. Avskjutningen bedöms i tabellen som ”stabil” eller ”ingen långsiktig trend”, men i statistiken

Kråka.

syns likväl en högre ”popularitet” under framför allt 70- och 80-talen, då både fiskmåås och gråtrut sköts i mer än 30 000 exemplar per år. Den högre avskjutningen sammanföll med att bestånden då var stora och att det bedrevs omfattande skydds jakt på de då talrika öppna soptipparna.

Ringduvan har ökat i täthet och utbredning under en stor del av 1900-talet och häckar i dag i nästan hela Sverige utanför fjälltrakterna. Under de senaste 10–15 åren har beståndet dock stabiliserats eller möjligen minskat något. Den svenska avskjutningen är svår att sammanfatta kort i ord. Den har varit ganska stabil sedan 60-talet, men var betydligt lägre både på 50-talet och i mitten av 90-talet. Mycket av dessa variationer kan förklaras av ändrade jakttider och tillämpningen av skydds jakt. Även om allt fler ringduvor numer övervintrar i Götalands kusttrakter flyttar de flesta till kontinenten, där jakttrycket är avsevärt.

Avskjutningen av **kråkfåglar** är förvånansvärt stabil och alltjämt stor. Kajan har expanderat åt norr och nordväst under perioden och kråkan bedöms ha blivit mer av en stannfågel längre mot norr, även om det ska poängteras att den fortfarande till övervägande del är en flyttfågel i skogsbygderna i Norrland och Svealand. Jakten på kråka och nötskrika är förhållandevis välspriidd över landet men äger till stor del rum under de tider på året då sannolikheten är stor att man beskattar andra fåglar än de som häckar lokalt.

Framtiden

Allt talar för att både beståndsovervakning och insamling av avskjutningsstatistik kommer att bli ambitiösare och pålitligare framgent. Detta gäller främst Sverige och våra grannländer, men det är viktigt att också många fågelarters "vinterländer" längre i sydväst kommer med i detta arbete. Adaptiv förvaltning bör vara ett mål för jagade fågelarter eftersom de snabbt reagerar på omvärldsförändringar med ändrad numerär. Det är också viktigt att minnas att många fågelarter som inte längre jagas i Sverige ännu jagas mer eller mindre hårt i andra länder. För de svenska fågeljägare som "jagar för grytan" ser den närmsta framtiden ljus ut: de flesta gäss och hönsfåglar visar stabila eller ökade bestånd samtidigt som vi har mycket goda möjligheter att själva påverka dessa arters beståndsutveckling.

Fjällripa.

MER INFORMATION

Bergström, R & Danell, K. Populationsstorlekar och avskjutning av däggdjur – ett 50-års perspektiv. Faktablad under produktion.

Falk, H., von Essen, H. & Holmqvist, N. 2008. Jakttabell. Svenska Jägareförbundet.

Ottvall, R., Edenius, L., Elmberg, J., Engström, H., Green, M., Holmqvist, N., Lindström, Å., Tjernberg, M. & Pärt, T. 2008. Populationstrender för fågelarter som häckar i Sverige. Naturvårdsverket Rapport 5813.

www.jagareforbundet.se/forsk/viltrapporterin/default.asp

www.biol.lu.se/zoekologi/birdmonitoring

VILT OCH FISK FAKTA

är upphovsrättsligt skyddad.
Citera gärna, men uppge källan.

Upplaga: 2000 ex. detta nummer

ISSN: 1654-0115

Adaptiv förvaltning av vilt och fisk
Inst. Vilt, fisk och miljö, SLU
901 83 Umeå

Foto: Lars Edenius

Grafisk form: base media

Layout: Print & Media

Tryck: Taberg Media Group

viltchfisk@slu.se www.viltchfisk.se

VI TACKAR...

... Jens Andersson, Åke Andersson, Roger Bergström, Kjell Danell, Göran Ericsson, Niklas Holmqvist, Maria Hörnell Willebrand, Jonas Kindberg och Richard Ottvall bistod med hjälp och lämnade värdefulla synpunkter på texten.